

ÚJVÁRI EMESE*

A magántulajdonban álló fák védelmét célzó római jogi normák

I. Bevezetés¹

A római korban jelentős mértékű volt az erdőirtás, ami közvetve olyan problémákhoz vezetett, mint a talajerózió, a művelésre alkalmas mezőgazdasági területek csökkenése, az egyre gyakoribbá és pusztítóbbá váló árvizek, az elárasztott területek elmocsarasodása, és e mocsaras vidékeken a malária elterjedése.² Ide sorolható a fellépő fahiány is, amelynek következtében egyes területeken szükségessé vált az addig ott végzett bányászati és ipari tevékenység kényszerű elköltöztetése távolabbi erdős vidékekre.³

* adjunktus, Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Jegtörténeti Tanszék

¹ Jelen tanulmányt nagy tisztelettel ajánlom Jakab Éva Professzor Asszonynak, aki szakmailag és emberileg egyaránt példakép számomra, s akinek nagyon sokat köszönhetek.

² Vö. SALLARES, ROBERT: *Malaria and Rome. A History of Malaria in Ancient Italy*. Oxford University Press. Oxford. 2002.

³ FISCHER, RENATE: *Umweltschützende Bestimmungen im Römischen Recht*. Shaker Verlag. Aachen, 1996. 5. p.; O' SULLIVAN, LARA, et al.: *Deforestation, Mosquitoes, and Ancient Rome: Lessons for Today*. BioScience, Vol. 58 No. 8, 2008, 756–760. pp., 756–757. pp.; NENNINGER, MARCUS: *Die Römer und die Wald: Untersuchungen zum Umgang mit einem Naturraum am Beispiel der römischen Nordwestprovinzen*. Stuttgart, 2001. 151–152. pp., 200–202. pp.; ERNSTBERGER, NICO: *Untersuchungen zur Infrastruktur Roms in der Kaiserzeit, Magisterarbeit*. Universität Regensburg, 2005. 91–92. pp., 102–103. pp.; GRÜLL TIBOR: *A Római Birodalom gazdasága*. Gondolat Kiadó. Budapest, 2017. 88–92. pp.; FIORENTINI, MARIO: *Precedenti di diritto ambientale a Roma? II. La tutela boschiva*. Index. Quaderni Camerti di Studi Romanistici 35, 2007, 325–355. pp., 325. p.; BRAVO BOSCH, MARÍA JOSÉ: *La protección del medio ambiente en la antigua Roma*. Index. Quaderni Camerti di Studi Romanistici 42, 2014, 491–514. pp., 499–500. pp.; LAMENDOLA, FRANCESCO: *Le flotte dell'antico Mediterraneo distrussero le foreste causando alluvioni e malaria*. 18/04/2008, https://www.arsmilitaris.org/publicazioni/Flotte_che_distruggono_le_foreste.pdf (2023. 12. 20.), https://www.ariannaeditrice.it/articolo.php?id_articolo=18501 (2023. 12. 20.); DI PALMA, EVA: *Il diritto dell'ambiente nella storia. Architettura funzionale al diritto di accesso al sole*. 2016, https://www.musilbrescia.it/public/contents/2016.10.28_Energia-solare_Relazioni/2016.10.28_Di-Palma.pdf (2023. 12. 20.), 4. p.

Mindezen káros folyamatok ellenére a római jogrendszer kevés figyelmet fordított az erdőirtás problémájára.⁴ Csak egy-két császári rendelet⁵ foglalkozott az állami tulajdonban lévő erdők/fák kérdésével, de csupán meglehetősen szórványosan.

Ugyanakkor a magántulajdonban álló fák védelmére vonatkozó előírásokkal már a XII táblás törvényben és azt követően is találkozhatunk. Ennek oka minden bizonnyal abban rejlett, hogy a fák a kezdetektől fogva nagy gazdasági jelentőséggel bírtak. A római mezőgazdasági kézikönyvekből⁶ megtudhatjuk, hogy a római villákhoz sok esetben kisebb erdők, ill. faültetvények is tartoztak, amelyek különböző típusúak lehettek.⁷ A legjellemzőbb típusok a gyümölcsfákon (*abrusta*) kívül a *silva ceadua* (melyet tipikusan vágásra alkalmas erdőként szoktak értelmezni), valamint a sertések takarmányozására szolgáló *silva glandaria* voltak. A gyümölcsfák és a takarmányozásra szolgáló erdők nyilvánvaló haszna (gyümölcs, takarmány) mellett maga a faanyag is sokrétűen felhasználásra került a gazdaságban. A fákat nem csupán az építkezések során vagy tűzifaként használhatták fel, hanem a kisebb ágak, gallyak is szerepet kaphattak a ház körüli munkálatok vagy akár a szőlőtermesztés⁸ során.⁹ E tények indokolhatták a magántulajdonban álló fák korán megjelenő jogi védelmét.

A forrásokból több jogeszköz is kiolvasható, amelyek a tulajdonos rendelkezésére álltak abban az esetben, ha valaki jogellenesen kivágta a fáját, de ezek pontos alkalmazási feltételei, jellege és egymáshoz való viszonya kapcsán több olyan részletkérdés is felmerül, amely – főleg a vonatkozó források nem egyértelmű szóhasználatából adódóan – a mai napig is vitatott a kérdéskörrel foglalkozó római jogászok körében. Jelen tanulmány a magántulajdonban álló fák jogellenes kivágása esetén alkalmazható jogeszközök bemutatása mellett, illetve ennek kapcsán e vitatott kérdéseket próbálja meg felvázolni, ismertetvén a főbb elméleteket.

⁴ BRAVO BOSCH 2014, 495. p. Egyes feltevések szerint a jogrendszer erdőirtással szembeni gyenge reakciójának egyik oka az lehetett, hogy eben a korban még nem láttak jelentős ok-okozati kapcsolatot az emberi cselekvés (erdőirtás) és az említett problémák (talajerosió, árvizek) között. (Vö. ERNSTBERGER 2005, 102. p.) Másik fő oknak pedig azt tartják, hogy a jogrendszer által védendő érdekek elsősorban gazdasági jellegűek voltak. Ugyanakkor arra is találhatunk bizonyítékot, hogy már az idősebb Plinius is felismerte az erdőirtás és az árvizek közötti kapcsolatot. Rámutatott arra, hogy a fák nagy szerepet játszanak a víz megtartásában, szabályozásában és eloszlásában, s ez által hozzájárulnak a földcsuszamlások megakadályozásához, illetve utalt arra, hogy a növényvilág és a víz közötti egyensúly megbomlása súlyos természeti katasztrófákhoz vezethet. (Vö. DI PALMA 2016, 4-5. p; THOMMEN, LUKAS: *An Environmental History of Ancient Greece and Rome*. Cambridge University Press, Cambridge, 2012, 86. p.).

⁵ Így különösen C.11.78,1; C.11.78,2pr.-1.

⁶ Colum. 1,2,3; Varro rust. 1,6; 1,6,5; 1,7,9; Cato agr. 1,2-7.

⁷ D.32,93,4.

⁸ A szőlőkről, a szüretelésről, a borkészítésről és boreladásról lásd: JAKAB ÉVA: *Borvétel és kockázat. Jogtudomány és jogélet a Római Birodalomban*. Akadémiai Kiadó. Budapest, 2011.

⁹ NENNINGER 2001, 46–47. pp.; ERNSTBERGER 2005, 92–93. pp. A mezőgazdasági ingatlanokat érintő erdőirtási tendenciákról lásd: MARÓTI, E[GON]: *Zur Frage der Warenproduktion in Catos de agricultura*. Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae, 11, 1963, 223–224. pp.

II. A XII táblás törvény vonatkozó rendelkezése, ill. az *actio de arboribus succisis*

Annyi bizonyosnak tűnik, hogy már a XII táblás törvényben büntetni rendelték a más tulajdonába tartozó fák jogellenes kivágását.

Idősebb Plinius *Naturalis Historia* című művéből tudjuk, hogy a XII táblás törvény akként rendelkezett, hogy aki más fáját jogtalanul kivágta, fizessen minden egyes fáért 25 rezet:¹⁰

XII. t. t. VIII : 11. / Plinius, n. h. 17, 1, 7

*Cautum ... est XII tabulis, ut qui iniuria cecidisset¹¹ alienas (arbores), lueret in singulas aeris XXV.*¹²

A szöveghelyből arra lehet következtetni, hogy a *decemvirek* más fájának jogellenes (*iniuria* történő) kivágását *delictum*nak minősítették, és 25 réz¹³ büntetéspénz kiszabását rendelték el.¹⁴

1. A törvény szövege, az „*iniuria*” problematikája

Ugyanakkor már ezzel a szabállyal kapcsolatosan is több vitatott kérdéssel találkozhatunk.

Egyrészt vannak olyan feltételezések, amelyek kétségbe vonják, hogy valóban szerepelt-e már a törvény szövegében az *iniuria* kifejezés, s úgy vélik, hogy azt valószínűleg csak a sokkal később élő idősebb Plinius, aki inkább minősült történésznek, mint jogász-

¹⁰ Plin. Nat. Hist. 17,1,7=XII. t. t. VIII:11; SÁRY PÁL: *A környezet jogi védelme az ókori Rómában*. Iustum Aequum Salutare, XVII, 2021/1., 125–147. pp., 129. p.; FIORENTINI 2007, 327–329. pp.; FIORENTINI, MARIO: *Diritto romano e ambiente*. Corso di Diritto Romano. https://moodle2.units.it/plugin-file.php/345406/mod_resource/content/1/Diritto%20Romano%20e%20ambiente.pdf (2023.12.23.), 80. p.; RUIZ PINO, SALVADOR: *Nuevas perspectivas en torno a la experiencia administrativa medioambiental romana*. de Buján y Fernández, Antonio Fernández – Escutia Romero, Raquel – Gerez Kraemer, Gabriel M. (ed.): *Hacia un Derecho Administrativo, Fiscal y Medioambiental Romano IV. Volumen I Derecho Administrativo y Derecho Medioambiental*. Dykinson S. L. Madrid, 2021, 669–697. pp., 693. p.

¹¹ Pólay szerint lehetséges, hogy a *cecidisset* kifejezés pontatlanul került a szövegbe, a *praetori* jogban használatos *actio arborum furtim caesarum* nevű jogsegély – mint Plinius korában alkalmazott kereset – ismeretében, szerinte a Gai.4.11. alapján valószínűbb, hogy a más fájának jogellenes kiirtásáról (*succedere*), vagyis gyökerestől való kitépéséről lehetett valójában szó. (PÓLAY ELEMÉR: *A személyiség polgári jogi védelmének történetéhez. Iniuria-tényállások a római jogban*. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Juridica et Politica. Szeged, Tomus XXX., (1983) Fasc. 4., 1–111. pp., 20. p.).

¹² *A XII t. rendeli, hogy aki más fáját jogtalanul kivágta, fizessen minden egyesért 25 rezet.* (Vö. ZLINSZKY JÁNOS (ford.): *A Tizenkéttáblás törvény töredékei*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Miskolc, 1995, 28. p.).

¹³ A Zlinszky-féle fordítás is rezet említ, s Pólay is kiemeli a szöveghűség szempontjából annak jelentőségét, hogy a császárkor elején élt idősebb Plinius nem *ast* vagy *sestertiust* említ, mint az az ő korában egyébként a XII táblás törvény kapcsán természetes lett volna, s amint az az *iniuria* csonttöréses eseténél is történt. (Vö. PÓLAY 1983, 20. p.) Lenel arról tesz említést, hogy a kereset 25 asra ment. (Vö. LENEL, OTTO: *Das Edictum Perpetuum. Ein Versuch zu seiner Wiederherstellung*. Verlag von Bernhard Tauchnitz. Leipzig, 1927³, 337. p.).

¹⁴ PÓLAY 1983, 20. p.; SÁRY 2021, 129. p. RUIZ PINO 2021, 693. p.

nak, illesztette bele. Szerintük az *iniuria* későbbi elemnek tűnik, amelyet Plinius a későbbi, hasonló tárgyú *praetori acti*óból vett át, s anakronisztikus módon hozta azt összefüggésbe a XII táblás törvényből eredő keresettel.¹⁵

Más szerzők viszont – véleményem szerint helyesen – az eredeti szöveg immanens részének tekintik az *iniuria* kitételt, s azzal a ténnyel is annak hitelességét kívánják alátámasztani, hogy más bűncselekmények kapcsán is szerepelt már az *iniuria* kifejezés a XII táblás törvényben, és a később keletkezett *lex Aquilia*ban is.¹⁶

2. A *delictum* típusa

A XII táblás törvény rendelkezése kapcsán – részben az előzőekhez kapcsolódván – továbbbi vitatott kérdésként merült fel a szakirodalomban, hogy milyen *delictum*ot valósított meg, az, aki más fáját engedély nélkül kivágta.

Pólay úgy véli, hogy ha valaki más fáját jogtalanul kiirtotta, az *iniuri*át követett el az érintett *pater famili*asszal szemben, ugyanis a háztáji kertben (*hortus*) lévő gyümölcsfák, az olajfák és a szőlőtőkék a *pater famili*as számára majdnem olyan jelentőséggel bírtak, mint a háziállatok vagy a rabszolgák.¹⁷ Fliniaux is úgy véli, hogy az *iniuria* egy kazuisztikusan szabályozott esetéről van szó.¹⁸ Kaser viszont már árnyaltabban fogalmaz. Szerinte ugyanis a tárgyalt tényállás egy *iniuri*ához közel álló módozatot, „leágazást” (*Abspaltung*) képez.¹⁹ Kübler ezzel szemben úgy gondolja, hogy az *iniuria* csak embereket érintő szándékos magatartás esetén valósulhatott meg.²⁰

Bár az, hogy a büntetés itt is 25-re megy, valóban hasonlóságot mutat az *iniuria* alap-tényállásával, s Pólay azon indokolása is meggyőzőnek tűnik, hogy a *pater famili*as alapvető jelentőségű gazdasági javainak szándékos tönkretétele akár az *iniuria* alapjául is szolgálhatott, mivel ezzel a családfő megélhetését veszélyeztette a cselekmény elkövetője.²¹ Ennek ellenére úgy vélem, a szöveghelyben az *inuria* kifejezés nem magára a ma-

¹⁵ FLEURY, PATRICK GÉRARD: *Le dommage aquilien et son évaluation patrimoniale: Étude en droit romain et suisse, ainsi que dans les projets européens de revision des codes civils*. 2009. doi: 10.13097/archive-ouverte/unige:119167, 33–34. pp. Hasonlóképpen: KIESSLING, EMIL: *Die „Actio de arboribus” im Lichte des PSI XI 1182*. The Journal of Juristic Papyrology 4, 1950, 317–325. pp., 320. p.

¹⁶ Lásd különösen: VALDITARA, GIUSEPPE: *Roman Law and Civil Law Reflections upon the Meaning of Iniuria in Damnum Iniuria Datum*. In: du Plessis, Paul J (ed.): *Wrongful Damage to Property in Roman Law. British Perspectives*. University Press. Edinburgh, 2018. 224–254. pp., 230–232. pp.

¹⁷ Vö. PÓLAY 1983, 20–22. pp., 36, SÁRY 2021, 129.

¹⁸ Vö. FLINIAUX, ANDRÉ: *L'action de arboribus succisis*. In: Studi in onore di Pietro Bonfante I. Milano, 1930, 523–548. pp. 525. p.

¹⁹ KASER, MAX: *Das altrömische ius. Studien zur Rechtsvorstellung und Rechtsgeschichte der Römer*. Vandenhoeck & Ruprecht. Göttingen, 1949. 213. p.

²⁰ KÜBLER, BERNHARDT: *Audibert, A. L'évolution de la formule des actions familiae erciscundae et communi dividundo*. (rec.) Zeitschrift der Savigny-Stiftung Für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung, Bd. 25, 1904, 436–448. pp., 443. p.

²¹ Fleury azonban úgy véli, hogy Pólay túlságosan tág teret enged a gondolatainak, amikor úgy gondolja, hogy a fák, különösen a szőlő létfontosságú gazdasági funkciót tölthettek be, s azért érdemeltek védelmet, mert fontos nyereségforrást jelentettek a tulajdonosuknak. (Vö. FLEURY 2009, 36–37. pp.).

gánbüncselekmény-típusra (*iniuria* mint személyisértés) utal, hanem arra, hogy a fa kivágása/kiirtása jogellenesen, vagyis a tulajdonos beleegyezése nélkül történt. (Ahogy később a *damnum iniuria datum* kifejezésben is a dologrongálás/károkozás jogellenességére utal az *iniuria* szó.²²)

Földi András és Hamza Gábor pedig arra hívják fel a figyelmet, hogy az *iniuria* harmadik tényállása esetén nem egyfajta generálklauzuláról volt szó, hanem az csak a *pater familiast* ért meghatározott jogsértések, így különösen a könnyebb testi sértésekre és a fontosabb vagyontárgyait ért olyan támadások esetére vonatkozhatott, amelyek nem tartoztak más, a XII táblás törvényben található rendelkezések hatálya alá. Meglátásuk szerint az idegen fák jogellenes kivágása a XII táblás törvényben külön *delictumot* képezett, egyfajta eseti szintű, kazuisztikus károkozási, rongálási tényállásként.²³ Véleményem szerint ez az elmélet állhat leginkább közel a valósághoz.

3. Az eljárás alkalmazhatósága a szőlőtőkék kivágása esetén

Gaius Institutióiból kiderül, hogy a XII táblás törvény alapján megindítható *legis actiós* eljárás nem csupán más fájának jogellenes kivágása esetén volt alkalmazható, hanem abban az esetben is, ha valaki más szőlőtőkéjét (szőlővesszejét) vágta ki.²⁴ Ekkor azonban a civiljog merev formalizmusa miatt a *legis actiós* eljárás során a felperesnek ügyelnie kellett arra, hogy *in iure* ne szőlőtőkét, hanem fát említsen, mivel a törvényben (pusztán) fák kivágásáról volt szó:

Gai 4.11.

*Actiones, quas in usu ueteres habuerunt, legis actiones appellabantur uel ideo quod legibus proditae erant, quippe tunc edicta praetoris, quibus conplures actiones introductae sunt, nondum in usu habebantur, uel ideo quia ipsarum legum uerbis accommodatae erant et ideo immutabiles proinde atque leges obseruabantur. unde eum qui de uitibus succisis ita egisset, ut in actione uites nominaret, responsum est, rem perdidisse, quia debuisset arbores nominare, eo quod lex XII tabularum, ex qua de uitibus succisis actio conpeteret, generaliter de arboribus succisis loqueretur.*²⁵

²² Vö. ROSSETTI, GIULIETTA: *Il concorso di azioni penali private ex uno facto: casistica giurisprudenziale e ius controversum*. Teoria e Storia del Diritto Privato Nr. XV, 2022, 1–72.p., 25–26. pp.; FÖLDI ANDRÁS – HAMZA GÁBOR: *A római jog története és institúciói*. Novissima Kiadó. Pécs, 2023²⁷, 572. p.; MOLNÁR IMRE – JAKAB ÉVA: *Római jog. Leges* Szeged. Szeged, 2004³, 338. p.

²³ FÖLDI – HAMZA 2023, 570–571. pp.

²⁴ Gai. 4.11. SÁRY 2021, 129. RUIZ PINO 2021, 694. p. Egyes források szerint Numa Pompilius volt az, aki a fejlett szőlészetet bevezette Rómában. Régészeti feltárások során a Kr. e. 7. századból származó római sírokban szőlőmagot is találtak. [Vö. Plin., HN 14.14; Plut., Num. 14.3; see Delpino 2007, 135; DODD, EMLYN: *The Archaeology of Wine Production in Roman and Pre-Roman Italy*. American Journal of Archaeology Volume 126, Number 3 July 2022. 443–480 pp. DOI: 10.1086/719697, 450. p. <https://www.journals.uchicago.edu/doi/10.1086/719697#> (2023.10.20.)].

²⁵ „Azokat az actiókat, amelyeket a veteres használtak, legis actióknak nevezték, vagy azért mert a törvények hozták őket létre (mivel ugyanis akkor a praetor edictuma, amellyel a legtöbb actiót bevezették, nem volt még használatban); vagy azért, mert maguknak a törvényeknek a szavaihoz alkalmazták azokat és épp ezért

A szöveghelyben szereplő, szőlőtőkékre vonatkozó példa Gaius szándéka szerint azt kívánja demonstrálni, hogy a *legis actiōs* eljárások szóbeli formuláit a törvény szavaihoz és kifejezéseihez igazították, s ezeket nem lehetett megváltoztatni. A per során tehát a törvény által pontosan előírt szavakat kellett használni.²⁶ Kiessling szerint ez ahhoz hasonlatos, mint ahogy ma sem lehet megváltoztatni egy törvény idézése során az adott törvény szövegének szóhasználatát. Meglátása szerint a szóbeli formulák szóhasználatához való szigorú ragaszkodás ebből adódóan nem tekinthető értelmetlen formalizmusnak. Szerinte egy ilyen vélekedés csupán azért alakulhatott ki, mert figyelmen kívül hagyták azt a tényt, hogy a rómaiak a *vitest* az *arbores* *genus*ához tartozónak tekintették.²⁷

Pólay úgy véli, hogy a Gaius által leírtak a kiterjesztő értelmezésre szolgálnak jó példaként. Ennek lényege, hogy bár a törvény szabálya kazuista jellegéből adódóan a szabályozott jogviszonyban pusztán egyetlen tényállást ölel fel, a gyakorlatban – bár a peres eljárás során ragaszkodtak a szóbeli formulák tekintetében a törvény szavaihoz – a törvényt az abban szó szerint szereplő tárgyhoz hasonló jogtárgyakra is alkalmazták.²⁸

A fentiek mellett ezen kívül szerepet játszhatott a rómaiakra jellemző formakonzervativizmus és a formatakarékosság alapelve²⁹ is.³⁰

4. A kereset elnevezése

Az idézett gaiusi szöveghely alapján a szakirodalomban általában az feltételezik, hogy a *legis actiōs* eljárásnak megfelelő kereset eredetileg az *actio de arboribus succisis* nevet viselte,³¹ bár a kereset elnevezésének technikusa³² és a később kialakuló, hasonló

változtathatatlanokként, mint a törvényeket, úgy tartották be őket. Innen ered az a responsum, hogy az, aki a levágott szőlővesszők miatt akként perelt, hogy az actióban szőlővesszőt említett, elveszíti a pert, mert fákat kellett volna mondani azért, mert a XII táblás törvény, amelyből a szőlővesszők levágása iránti kereset bennünket megillet, (csak) általában levágott fákról beszél. (Vö. BRÓSZ RÓBERT (ford.): *Gaius*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest, 1996. 148. p.).

²⁶ Vö. FÖLDI – HAMZA 2023, 167–169. pp. (564., 568. pont).

²⁷ KIESSLING 1950, 317–319. pp.

²⁸ PÓLAY ELEMÉR: *A római jogászok gondolkodásmódja. Kazuisztika és absztrakció*. Tankönyvkiadó. Budapest, 1988. 29–30. pp.

²⁹ A rómaiakra a formakonzervativizmussal összefüggő formatakarékosság volt jellemző, vagyis ha valamilyen új problémát kellett megoldani, lehetőleg nem új jogi konstrukciók hoztak e célból létre, hanem a már meglévő formákat alkalmazták megfelelően az adott probléma, igény megoldása, illetőleg kielégítése érdekében. (Vö. FÖLDI – HAMZA 2023, 246. p., 819. pont.) A formatakarékosság elvéről lásd még különösen: SCHULZ, FRITZ: *Prinzipien des römischen Rechts*. Duncker & Humblot. München – Leipzig, 1934. 47. p.; KASER, MAX: *Das römische Privatrecht, 1. Abschnitt. Das altrömische, das vorklassische und klassische Recht*. C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung. München, 1971². 40. p.; WATSON, ALAN: *The Spirit of Roman Law*. University of Georgia Press. Atlanta, 1995. 180–184. pp.; SIKLÓSI IVÁN: *Adalékok a jogügylet, valamint a szerződés fogalmához és történetéhez*. Állam- és Jogtudomány, 2008/1, 71–97. pp., 85. p.; SIKLÓSI IVÁN: *Római magánjog II*. ELTE Eötvös Kiadó. Budapest, 2021. 1317. p.

³⁰ Ezúton szeretném kifejezni hálámat Földi András Professzor Úrnak a téma kapcsán nyújtott jelentős szakmai segítségéért.

³¹ Lásd például ROSSETTI 2022, 16–45. pp.; SÁRY 2021, 129. p. LENEL 1927, 337–338. pp.; FIORENTINI 2007, 328. p.; KIESSLING 1950, 317–325. pp.

³² Többek közt Kaser és Berger is kétségbe vonja, hogy valóban technikusan alkalmazták-e az *actio de arboribus succisis* elnevezést a XII táblás törvényben leírt esetben megindítható keresetre. (Vö. KASER 1971, 160.

tényállások megvalósulása esetén megindítható keresetek egymáshoz való viszonya szintén a vitatott kérdések közé tartozik a vonatkozó szakirodalomban, ahogy azt az alábbiakban látni fogjuk.³³

III. Az *actio arborum furtim caesarum*

A források alapján arra lehet következtetni, hogy a más fájának jogellenes kivágása esetén később egy másik kereset, az ún. *actio arborum furtim caesarum* vált alkalmazhatóvá.³⁴

Az *actio arborum furtim caesarum*ot Lenel szerint valószínűleg *in factum actio*ként a *praetor* vezette be³⁵ vélhetően azért, mert az előbbi keresetnek az alkalmazási köre (az alapjául szolgáló tényállás) túl szűk volt, a XII. t. t. alapján kiszabható büntetéspénz mértéke pedig túlságosan alacsony.³⁶

1. A kereset megindításának feltételei

Az *actio arborum furtim caesarum* megindításának feltételei több szempontból is eltértek a korábbi kereset alkalmazhatóságának feltételeitől. Míg a XII táblás törvény alapján megindítható eljárás esetében elegendő volt, hogy valaki más fáját jogellenesen (*iniuria*) vágja ki, utóbbi keresetnél ehhez képest többletkövetelmény volt, hogy valaki más fáját lopva, azaz titokban vágja ki.

Ulpianustól az alábbi szöveghelyben megtudhatjuk, hogy lopva (*furtim*) kivágottnak minősülnek azok a fák, amelyeket a tulajdonos tudta nélkül, előre eltitkolva vágtak ki:³⁷

D.47,7,7pr.

Ulpianus 38 ad ed.

Furtim caesae arbores videntur, quae ignorante domino celandique eius causa caeduntur.

Ezt Paulus is megerősíti, amikor D.47,7,8,1-ben azt írja, hogy lopva vág ki egy fát, aki alattomban vágja ki azt:

p. BERGER, ADOLFO: *Vi sono nei Digesti citazioni interpolate della legge delle dodici tavole?* In: Studi in onore di Salvatore Riccobono nel XL anno del suo insegnamento, Vol. 1. Scientia Verlag. Aalen, 1974. 585–640. pp., 618–619. pp.).

³³ Utóbbi kérdésről részletesebben lásd alább.

³⁴ D.47,7.

³⁵ Lenel szerint erre utal a keresetnek a *praetor* által a *furtum* esetére bevezetett jogeszközök közötti elhelyezkedése. (Vö. LENEL 1927, 337–338. pp.).

³⁶ LENEL 1927, 337. p. Pólay szerint inkább a tarifális büntetés rugalmatlansága miatt vált szükségessé egy új *actio* bevezetése. (Vö. PÓLAY 1983, 48. p.) Sály viszont – helyesen – úgy véli, hogy a két magyarázat könnyen összeegyeztethető, ugyanis mind az infláció, mind pedig a tarifális *poena* rugalmatlansága egyaránt indokolhatta az új kereset létrehozatalát. (Vö. SÁRY 2021, 130.).

³⁷ RUIZ PINO 2021, 694–695. pp.

D.47,7,8,1

Paulus 39 ad ed.

Furtim arborem caedit, qui clam caedit.

Az *actio arborum furtim caesarum* kereset tényállása, így alkalmazási köre is szélesebb volt, mint az *actio de arboribus succisis*: míg a korábbi kereset csak az *arbores succisae*³⁸ tényállását foglalta magába, addig utóbbi az *arbores furtim cinxisse subsecuisse cecidis*se hármastényállását, ahogy az a D.47,7,4-6-ból is látszik:³⁹

D.47,7,4-6

Ulpianus 38 ad ed.

(4) *Sive autem quis suis manibus, sive dum imperat servo arbores cingi subsecari caedi, hac actione tenetur. idem et si libero imperet.*

(5) *Quod si servo suo non praeceperit dominus, sed ipse sua voluntate id amiserit, Sabinus ait competere noxale, ut in ceteris maleficiis: quae sententia vera est.*

(6) *Haec actio etiamsi poenalis sit, perpetua est. sed adversus heredem non datur: heredi ceterisque successoribus dabitur.*

Ulpianus leírja, hogy az, aki kivágta, elfűrészelte, vagy lehántolta a fákat, akár saját kezűleg tette ezt, akár a rabszolgáját utasította erre, felel ebből a keresetből eredően. Ugyanúgy, mintha egy szabad embert utasított volna.⁴⁰

Ha az úr a rabszolgáját nem utasította, hanem belenyugodván hagyta, hogy ezt tegye, akkor Sabinus szerint ebben az esetben is, ahogy a többi bűncselekmény esetén is *noxalis actio* áll rendelkezésre, s Ulpianus is egyetért ezzel az állásponttal.⁴¹

A továbbiakban megtudhatjuk, hogy ez a kereset, bár büntetőkereset (*poenalis actio*) egy *perpetua actio*, az örökösökkel szemben nem adják meg, de az örökösök és más jogutódok megindíthatják azt.⁴²

Paulus a D.47,7,5pr.-ben tovább pontosítja a bűncselekmény elkövetési magatartását, amikor kifejti, hogy a kivágás nem csupán (le)vágást jelent, hanem a vágásnak a fa kivágásának szándékával kell történnie, a lehántolás a kéreg eltávolítását jelenti, az elfűrészelés pedig azt jelenti, hogy alulról fűrészelték el a fát, mert aki lefűrészelt egy részt, nem lehet úgy értelmezni, hogy kivágta a fát:

D.47,7,5pr.

Paulus 9 ad Sab.

*Caedere est non solum succidere, sed etiam ferire caedendi causa. cingere est deglabrare. subsecare est subsecuisse: non enim poterat cecidis*se intellegi, qui serra secuisset.

³⁸ D.47,7,7pr.; D.47,7,8,1; Paul Sent II, 31, 24 (25).

³⁹ LENEL 1927, 337. p.

⁴⁰ RUIZ PINO 2021, 694–695. pp.

⁴¹ RUIZ PINO 2021, 694–695. pp.

⁴² RUIZ PINO 2021, 695. p.

Ugyanakkor utóbbi megállapításnak némileg ellentmondani látszik a következő Ulpianustól származó szöveghely, mely szerint, ha nem az egész fát vágták ki, abban az esetben is úgy lehetett perelni, mintha kivágták volna a fát:

D.47,7,7,3

Ulpianus 38 ad ed.

Etiam si non tota arbor caesa sit, recte tamen agitur quasi caesa.

Vélhetően a levágott rész mértékétől függhetett, hogy megindítható volt-e a kereset. Ha csupán egy-két ágat vágtak le az még nem, de ha a fa jelentős részét, az már megalapozhatta a kereset megindítását.

2. A kiszabható büntetés

Ami a marasztalás során kiszabható szankciót illeti, ez a kereset már nem *25 as poenára* ment, hanem az *interesse* kétszeresére.⁴³

Az *interesse* megállapításához a D.47,7,7 és a D.47,7,8pr. értelmében a tulajdonosnak a fa sértetlenségéhez fűződő érdekét kellett figyelembe venni. Ugyanakkor utóbbi szerint ebből le kellett vonni a fa értékét, s a fennmaradó összeget kellett alapul venni. Vélhetően ez utóbbi szabályt akkor kellett alkalmazni, ha az elkövető csak kivágta a fát, de azt nem vitte el, így az továbbra is a tulajdonos birtokában maradt.

D.47,7,7,7

Ulpianus 38 ad ed.

Condemnatio autem eius duplum continet.

D.47,7,8pr.

Paulus 39 ad ed.

Facienda aestimatione, quanti domini intersit non laedi: ipsarumque arborum pretium deduci oportet et eius quod superest fieri aestimationem.

IV. További keresetek, egyéb jogsegélyek

A források tanúsága szerint azonban az eddig említett két kereseten kívül a körülményektől függően több más *actio*, illetve peren kívüli jogsegély is rendelkezésre állhatott más fájának jogellenes kivágása, illetőleg elpusztítása esetén.

A vonatkozó források alapján előbb az említett jogeszközök áttekintésére, majd ezek egymáshoz való viszonyának vizsgálatára teszünk kísérletet.

Bár a kereset elnevezésében szerepel a *furtim* szó, Ulpianus a D.47,7,7,1-ben felhívja a figyelmet arra, hogy Pedius írása szerint az *actio arborum furtim caesarum* nem egy lopási kereset, mert lopás(i szándék) nélkül is lehetséges, hogy valaki lopva fákat vágjon ki:

⁴³ Vö. LENEL 1927, 337. p.

D.47,7,7,1

Ulpianus 38 ad ed.

Nec esse hanc furti actionem scribit Pedius, cum et sine furto fieri possit, ut quis arbores furtim caedat.

Mindemellett az alábbi szöveghelyben Paulus azt írja, hogy ha valaki kivágta a fát, s nyereségvágyból eltulajdonította, akkor a faanyag ellopása miatt az *actio furtiva* és a *condictio*val is perelhető, vagy az *actio ad exhibendum*mal:

D.47,7,8,2

Paulus 39 ad ed.

Igitur si ceciderit et lucri faciendi causa contrectaverit, etiam furti tenebitur lignorum causa et condictione et ad exhibendum.

Azonban nem csupán a lopás miatt megindítható keresetekkel merülhetett fel a fák kivágása miatti *actió*k kapcsolata, hanem a dologrongálás kapcsán megindítható *actio legis Aquiliae*-vel is, ahogy azt az alábbi fragmentumban olvashatjuk:

D.47,7,1

Paulus 9 ad Sab.

Si furtim arbores caesae sint, et ex lege Aquilia et ex duodecim tabularum dandam actionem Labeo ait: sed Trebatius ita utramque dandam, ut iudex in posteriore deducat id quod ex prima consecutus sit et reliquo condemnet.

Paulus arról számol be, hogy Labeo elmondása szerint, ha lopva vágta ki fákat, akkor meg kell adni mind a XII táblás törvényből,⁴⁴ mind a *lex Aquilia* alapján a keresetet.⁴⁵ Trebatius azonban úgy véli, hogy akként kell megadni a két keresetet, hogy a bírónak le kell vonnia a második kereset kapcsán annyit, amennyit a felperes az első alapján megkapott, s az alperest csak a fennmaradó összegre kell marasztalnia.

Fiorentini a szöveghely kapcsán arra hívja fel a figyelmet, hogy míg Labeo mindkét kereset halmozását (megkötések nélkül) lehetségesnek tartotta, addig Trebatius annak érdekében, hogy megakadályozza, hogy a felperes túlságosan gazdagodjon, előírta, hogy a bíró a második perben az ítélet során vonjon le annyit, amilyen összeget már az első per eredményeképpen megkapott a felperes.⁴⁶

Paulus Edictum-kommentárjában (D.47,7,11) azt is kifejti, hogy ha valaki a kivágott fa miatt már az *actio legis Aquiliae*-vel perelt, akkor az elkövetőt az *interdictum quod vi aut clam* alól fel fogják menteni, ha az első marasztalás alapján elegendő összeget fizetett. Ugyanakkor Paulus ebben a szöveghelyben is utal arra a lehetőségre, hogy a fa tulajdonosa a *lex Aquilia* alapján megindított pert követően is felléphetett a XII táblás törvényből származó keresettel:

⁴⁴ Vélhetően Paulus a XII táblás törvényből eredő kereset alatt már az *actio arborum furtim caesarium*ot értette. Ezt a feltevést támasztja alá a szöveghely szóhasználata (*Si furtim arbores caesae sint*) és az elhelyezkedése a Digestában. Utóbbi kérdés azonban vitatott, bővebben lásd később.

⁴⁵ RUIZ PINO 2021, 693–694. pp.

⁴⁶ FIORENTINI 2007, 331. p.

D.47,7,11

Paulus 22 ad ed.

Sed si de arboribus caesis ex lege Aquilia actum sit, interdicto quod vi aut clam redito absolvetur, si satis prima condemnatione gravaverit reum, manente nihilo minus actione ex lege duodecim tabularum.

Ulpianustól pedig megtudhatjuk, hogy ha valaki gyökerestől tépett ki egy fát, vagy kiirtotta azt, nem indítható meg vele szemben az *actio arborum furtim caesarum* nevű kereset, mert a fát nem kivágta, sem nem levágta, sem pedig elfűrészelte. Ebben az esetben azonban az *actio legis Aquiliae* mégis megadták neki, mintha „rumperét” valósított volna meg:

D.47,7,7,2

Ulpianus 38 ad ed.

Si quis radicitus arborem evellerit vel extirpaverit, hac actione non tenetur: neque enim vel caedit vel succidit vel subsecuit: Aquilia tamen tenetur, quasi ruperit.

Abban az esetben pedig, ha a bérlő (*colonus*) vágta ki engedély nélkül a fákat, az említett keresetek mellett az *actio locati* is megadták a bérbeadónak, de a D.47,7,9-ből kiderül, hogy Gaius szerint ilyenkor választania kellett az *actiók* közül, nem volt lehetősége a keresetek halmozására.⁴⁷

D.47,7,9

Gaius 13 ad ed. provinc.

Si colonus sit, qui ceciderit arbores, etiam ex locato cum eo agi potest. plane una actione contentus esse debet actor.

Gaius egy másik szöveghelyben, a D.19,2,25,5-ben is arról számol be, hogy ha a bérlő fákat vágott ki, nem csak az *actio locati* alapján felelt, hanem a *lex Aquilia*, a XII táblás törvényből származó *actio arborum furtim caesarum* és az *interdictum quod vi aut clam* alapján is. De a bírónak, aki a bérleti jogviszony alapján ítéletet hoz, az a feladata, hogy gondoskodjon róla, hogy a bérbeadó eltekintsen a többi kereset megindításától.⁴⁸

D.19,2,25,5

Gaius 10 ad ed. provinc.

Ipse quoque si exciderit, non solum ex locato tenetur, sed etiam lege Aquilia et ex lege duodecim tabularum arborum furtim caesarum et interdicto quod vi aut clam: sed utique iudicis, qui ex locato iudicat, officio continetur, ut ceteras actiones locator omittat.

⁴⁷ Vö. SÁRY 2021, 130. p.

⁴⁸ Vö. SÁRY 2021, 130. p.

Mint láttuk a D.47,7,11-ben, más fájának kivágása esetén alapvetően az *interdictum quod vi aut clam* is kérhető volt a *praetortól*.⁴⁹ Ezt a peren kívüli jogsegélyt nem csupán a telek tulajdonosa, hanem annak bérlője vagy hasznélvezője is megindíthatta azzal szemben, aki a telken tiltakozása ellenére, vagy alattomban valamilyen változást okozott.⁵⁰ Fontos azonban látnunk, hogy ennek az *interdictum*nak bizonyos értelemben szélesebb körű volt az alkalmazási köre, mint az *actio arborum furtim caesarum*nak, mert míg utóbbit csak a lopva, vagyis titokban, alattomban történő fakivágás esetén lehetett alkalmazni, előbbi akkor is, ha az adott személy a telek tulajdonosának (bérlőjének, hasznélvezőjének) kifejezett tiltakozása ellenére (vagyis annak tudtával, de akarata ellenére), erőszakkal vágta ki a fát.

Az *interdictum* alapvetően az eredeti állapot helyreállítására vagy kártérítésre irányulhatott. Egy fa kivágása esetén persze csak az utóbbi volt elképzelhető.⁵¹ A kártérítésnek és a kártérítésre jogosultak körének megállapításánál nem csupán a gyümölcsfák nyújtotta anyagi hasznot kellett figyelembe venni, hanem adott esetben a fák által biztosított esztétikai élvezetet, kellemes közérzetet is, ahogy arról az alábbi Paulus-fragmentumból is következtetni lehet:⁵²

D.43,24,16,1

Paulus 67 ad ed.

Si quis vi aut clam arbores non frugiferas ceciderit, veluti cupressos, domino dumtaxat competit interdictum. sed si amoenitas quaedam ex huiusmodi arboribus praestetur, potest dici et fructuarii interesse propter voluptatem et gestationem et esse huic interdicto locum.

Paulus azt írja, hogy ha valaki nem gyümölcsöző fákat, pl. ciprusfákat vágott ki erőszakkal vagy alattomban, akkor ez az *interdictum* csak a tulajdonost illeti meg. Ha viszont ezek a típusú fák másvalakinek is kellemes közérzetet biztosítanak, akkor ki lehet jelteni, hogy a hasznélvezőnek is érdeke fűződik a fákhöz az azok által nyújtott élvezet és az alattuk való séták miatt, s ezért őt is megilleti ez az *interdictum*.

V. Az alkalmazható jogeszközök egymáshoz való viszonya

Láthatjuk tehát, hogy a források számos jogeszközzel tesznek említést arra az esetre, ha valaki más fáját jogellenesen kivágta, vagy abban egyéb módon kárt okozott. Így például szóba kerül a XII táblás törvényből származó kereset (*actio de arboribus succisis*) és az *actio arborum furtim caesarum* mellett az *actio legis Aquiliae*, az *actio furti*, a *condictio furtiva*, az *actio ad exhibendum*, sőt az *actio locati* és az *interdictum quod vi aut clam* is.

⁴⁹ RUIZ PINO 2021, 695. p.

⁵⁰ D.43,24,1pr.-1; SÁRY 2021, 130. p.

⁵¹ FIORENTINI 2007, 332. p.; FIORENTINI s. a., 83. p.

⁵² SÁRY 2021, 130–131. pp.

Az említett jogeszközök egymáshoz való viszonyát első körben (az *interpolatiomen-*tesség vélelméből⁵³ kiindulva) a következőképpen vázolhatjuk fel a források alapján:

Más fájának jogellenes kivágása esetén eredetileg, egy 25 részre (később 25 *asra*) menő büntetőkeresetet lehetett megindítani a XII táblás törvény alapján, melyet később a törvény szóhasználata miatt minden bizonnyal *actio de arboribus succisis*nek neveztek. Itt még nem volt feltétel, hogy a fát lopva (alattomban) vágják ki (vagyis elképzelhető, hogy a tulajdonos tiltakozása ellenére erőszakkal történő favágás is a hatálya alá tartozott), tehát ebből a szempontból tágabb lehetett az alkalmazási köre, mint a később keletkező *praetori* keresetnek.

A *praetor* jogfejlesztő tevékenységének eredményeképpen jöhetett létre az *actio arborum furtim caesarum* nevű kereset, amely már az okozott érdeksérelem (*interesse*) *duplicum*ára menő büntetőkereset volt, s nem csak a fa (szőlőtőke) kivágása, hanem kérgének lehántolása és elfűrészelése esetén is alkalmazni lehetett. Ebből a szempontból tágabb volt az alkalmazási köre, mint az előző keresetnek. Ugyanakkor ezt csak abban az esetben lehetett megindítani, ha a fakivágás lopva, vagyis titokban, alattomban történt. (De nem volt feltétele, hogy magát a kivágott fát ellopják. Ha megmaradt a kivágott fa, ennek értékét az *interesse* kiszámításánál figyelembe kellett venni, le kellett vonni.)

Ugyanakkor, ha valaki nem csupán kivágta a fát, hanem azt el is lopta, akkor a faanyag ellopása miatt az *actio furtiva* és a *condictio*val vagy az *actio ad exhibendum*mal is perelhető volt.

Továbbá az *actio arborum furtim caesarum* (illetőleg az *actio de arboribus succisis*) mellett meg lehetett indítani az *actio legis Aquiliae* is, de az utóbb megindított kereset esetében a marasztalás megállapításánál le kellett vonni a bírónak azt, amit az előbbi kereset alapján már megkapott a felperes. Vagyis a két kereset ugyan halmozható volt, de a marasztalásnál ez a szabály korlátozta a kiszabható büntetéspénz mértékét.

Ha valaki nem kivágta a fát, hanem gyökerestől tépte ki, vagy kiirtotta, akkor az *actio arborum furtim caesarum*ot nem, csak az *actio legis Aquiliae* lehetett megindítani.

S nem keresetként, hanem peren kívüli jogsegélyként nemcsak az alattomban, hanem a tulajdonos tiltakozása ellenére, erőszakkal kivágott fák esetében is megillette a tulajdonost (adott esetben a bérlőt és a haszonélvezőt) is a kártérítésre menő *interdictum quod vi aut clam*. Ha azonban az alperest az *actio legis Aquiliae* alapján már elegendő mértékben marasztalták, akkor ezt az *interdictum*ot nem kapta meg a felperes.

Amennyiben az elkövető és a sértett egymással egy bérleti szerződésből eredő jogviszonyban álltak, a bérbe adó az *actio locati* is megindíthatta a fát jogellenesen kivágó bérlővel szemben, ebben az esetben azonban a jogtudós szerint a bíró feladata volt, hogy gondoskodjon arról, hogy a sértett a másik két keresetet nem fogja megindítani.

⁵³ Vö. FÖLDI ANDRÁS: *Kereskedelmi jogintézmények a római jogban*. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1997. 28. p. BENEDEK FERENC: *Delerictio, occupatio, usucapio*. Jogtörténeti Tanulmányok 5. Tankönyvkiadó. Budapest, 1983. 7–31 pp., 9. p. A témához összefoglalóan lásd: KASER, MAX: *Zur Methodologie der römischen Rechtsquellenforschung*. Böhlau Verlag. Wien, 1972; WIEACKER, FRANZ: *Textkritik und Sachforschung. Positionen in der gegenwärtigen Romanistik*. Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung Bd. 91, 1974. 1–40. pp.

VI. A keresetek halmozásának problematikája

Az elhangozottak kapcsán felmerülhetne kérdésként különösen a D.47,7,1 vonatkozásában, mely szerint, ha lopva vágtak ki fákat, akkor meg kell adni mind a XII táblás törvényből,⁵⁴ mind a *lex Aquilia* alapján a keresetet, hogy miért nem okozott problémát, hogy ugyanabból a tényállásból eredően több büntetőkeresetet is lehetett kumulatívén indítani. Miért nem sértette ez a „*bis de eadem re agere non liceat*”-elvet?⁵⁵

Vannak, akik kétségbe vonják a fragmentum eredetiségét, s úgy gondolják (így többek között a modern szerzők közül Rossetti is), hogy már a fragmentum bevezető szavai is jelentősen át lettek dolgozva. Szerintük a szöveghely eredetileg az *actio de arboribus succisis*re vonatkozott.⁵⁶

Rossetti szerint Paulus azért ismerhette el a két kereset kumulálhatóságát, mert úgy vélte, hogy azok bár *ex eodem facto* eredtek, eltérő célt követtek: míg az *actio de arboribus succisis* célja az elkövető megbüntetése volt, az *actio legis Aquiliae* alapvetően az elkövető által a tulajdonosnak okozott hátrányt kívánta orvosolni. Így ha két kereset ugyanabból a tényből származik, de eltérő célra irányulnak (az előbbi az elkövető megbüntetésére, az utóbbi pedig az okozott hátrány orvoslására) nem áll fenn esetükben az „*eadem res*”, vagyis kumulatívén megindíthatók. (Tovább folytatva Rossetti gondolatmenetét, az előzőekből az következne, hogy az az *actio arborum furtim caesarum* és az *actio legis Aquiliae* esetében viszont egyaránt a vagyoni *reparatio* a fő cél, ezért ezek a keresetek nem indíthatók kumulatívén.)⁵⁷

Mások viszont különösen a fragmentum elején található bevezető szakasz („*Si furtim arbores caesea sint*”) alapján és annak fényében, hogy a szöveghely a *Digesta* „*Arborum furtim caesarum*” című 47,7. fejezetében helyezkedik el, úgy vélik, hogy a fragmentum eredeti, s az az *actio arborum furtim caesarum* nevű keresetre utal a XII táblás törvényből származó keresetként.⁵⁸

Véleményem szerint a keresetek halmozásának kérdése szempontjából érdemes két fontos dolgot kiemelni.

Egyrészt, ahogy azt a szöveghelyben olvashatjuk, a két kereset megindítható ugyan kumulatívén, de nem külön-külön a teljes összegre. A Paulus által is elfogadott álláspont szerint (D.47,7,1), a második perben már csak a különbözetre marasztalható az alperes,

⁵⁴ Vélhetően Paulus a XII táblás törvényből eredő kereset alatt már az *actio arborum furtim caesarum*ot értette. Ezt a feltevést támasztja alá a szöveghely szóhasználata és az elhelyezkedése a Digestában. Utóbbi kérdés azonban vitatott, bővebben lásd később.

⁵⁵ Vö. Quintilianus, *Declamationes minores*, 266. Másként megfogalmazva „*ne bis in idem*”-elv, lásd: Glossa non potest a Decretum Gratianumhoz.

⁵⁶ Vö. ROSSETTI 2022, 42–43. pp.; CARELLI, ODOARDO: *I delitti di taglio di alberi e di danneggiamento alle piantagioni nel diritto romano*. SDHI 5, 1939, 329–413. pp., 353–358. pp., 386. p.; CANNATA, CARLO AUGUSTO: *Sul testo della 'lex Aquilia' e la sua portata originaria*. In: L. Vacca (ed.): *La responsabilità civile da atto illecito nella prospettiva storico-comparatistica*. Atti del I Congresso internazionale ARISTEC (Madrid, 7–10 ottobre 1993). Torino. 1995, 29–45. pp., 30. p.

⁵⁷ ROSSETTI 2022, 43–45. pp.

⁵⁸ Vö. ROSSETTI 2022, 41–42. pp. BERGER 1974, 619. p.; DESANTI, LUCETTA: *Caedere est non solum succidere: taglio di alberi, XII Tavole e D. 47.7.5 pr. (Paul. 9 ad sab.)*. L. Desanti, P. Ferretti, A. Manfredini (curr.): *Per il 70. compleanno di P. Zamorani*. Scritti, Milano 2009, 147–166. pp., 150. p.

vagyis a második perben megítélendő összegből le kell vonni annyit, amennyinek a megfizetésére az első per eredményeképpen ítélték az alperest.

Vagyis a két kereset esetében nem teljes kumulációról van szó, mint egy tisztán *poenalis actio* és egy *rei persecutoria actio* (mint pl. az *actio furti* és a *rei vindictio*) esetében.

(Persze az is igaz, hogy a *de eadem res*-re menő keresetek esetében alapvetően még ilyen módon sem volt lehetőség a keresetek egymás utáni megindítására, mint pl. a főadás és a *fideiussor* elleni kereseteknél.)

Ugyanakkor alább látni fogjuk, hogy az egyik forrás kifejezetten arról ír, hogy maguk a római jogtudósok sem értették teljesen egyet a két kereset kumulatív megindítása kapcsán, de végül mégis elismerték annak lehetőségét.

A szöveghely, amely külön is foglalkozik ezzel a problémával a *Digestában*, a következő:

D.44,7,32

Hermogenianus 2 iuris epit.

Cum ex uno delicto plures nascuntur actiones, sicut evenit, cum arbores furtim caesae dicuntur, omnibus experiri permitti post magnas varietates optinuit.

Hermogenianus azt írja, hogy ha egy *delictumból* több kereset is keletkezik, mint ahogyan az a fák lopva történő kivágása (*arbores furtim caesae*) esetében történik, ahogy ezt nagy nézeteltérések után feltételezték, valamennyit meg lehet indítani.

A késő klasszikus jogtudós, Hermogenianus tehát bár utal arra, hogy ez a kérdés nem volt egyértelmű, hiszen nagy viták alakultak ki annak kapcsán, kijelenti, hogy lehetőség van az ugyanazon tényállásból eredő büntetőkeresetek kumulatív megindítására, s külön példaként fel is hozza erre a lopva kivágott fák esetét.⁵⁹ S mivel kifejezetten lopva (*furtim*) kivágott fákról ír, minden bizonnyal az *actio arborum furtim caesarum* és *actio legis Aquiliae* keresetekre gondol, nem pedig az *actio de arboribus succisra*, melynek a lopva történő elkövetés még nem tartozott a tényállási elemei közé.

Ez a szöveghely is azt a feltételezést tűnik alátámasztani, hogy a fenti kérdés bár a *ius controversum* körébe tartozott, a jogtudósok nem zárták ki általánosan a két említett kereset egymás utáni megindítását, sőt Hermogenianus kifejezetten utal is arra, hogy viták után ugyan, de végül a kumuláció lehetősége mellett döntöttek. Így meglátásom szerint az e lehetőségre vonatkozó szöveghelyek klasszikus voltát nem indokolt pusztán ezen keresetek (látszólagos) „összeférhetetlensége” miatt megkérdőjelezni.

A keresetek halmozásának problémája azonban nem pusztán ezen két büntetőkereset viszonylatában merült fel a forrásokban.

Amint azt fentebb láthattuk, amennyiben bérleti jogviszonyban álltak a felek, Gaius a bérlővel szembeni keresetindítás (*actio locati*) esetén már kizárta a keresetek halmozását

⁵⁹ Rossetti más szerzők nyomán úgy véli, hogy ezt a szöveghelyet minden bizonnyal a kompilátorok módosították, s céljuk az eredeti tartalom általánosítása lehetett, amely valószínűleg az *actio legis Aquiliae* és a jogellenes fakivágásból fakadó *actiók* egyidejűségére vonatkozott. (Vö. ROSSETTI 2022, 16–17. pp.; LIEBS, DETLEF: *Die Klagenkonkurrenz im römischen Recht. zur Geschichte der Scheidung von Schadensersatz und Privatstrafe*. Vandenhoeck & Ruprecht. Göttingen, 1972. 224–226. pp.) Lásd még LENEL, OTTO: *Palin-genesia Iuris Civilis. I.* Bernhadi Tauchnitz. Lipsiae, 1889. 268. p. (Nr. 30.).

nak lehetőségét, pontosabban az egyik perben eljáró bíróra bízta annak megakadályozását, hogy a bérbeadó ezt követően a büntetőkereseteket (*actio arborum furtim caesarum*, *actio legis Aquiliae*) is megindítsa. Kérdés, hogy mi lehetett Gaius döntésének az oka.

Lehetséges, hogy ez azzal indokolható, hogy ha a bérbeadónak a *bonae fidei* jellegű bérleti jogviszony alapján az *actio locatival*, amely teljes kártérítésre ment, megítélték a kártérítést, akkor amennyiben emellett még az *actio furtim arborum caesarum* alapján az *interesse* kétszeresét is követelhetette volna a bérlőtől, akkor a vele (*bonae fidei*) jogviszonyban álló bérlő sokkal rosszabb helyzetbe került volna, mint bármely más harmadik személy, aki a tulajdonos tudta nélkül, alattomban vágott ki egy fát. Ez viszont méltánytalan lett volna, s nehezen lett volna összeegyeztethető a bérleti jogviszony *bonae fidei* jellegével.

Ennél még valószínűbb (s egyben részben ezzel összefüggő) oknak látszik, hogy az *actio arborum furtim caesarum*, valamint az *actio legis Aquiliae mixta* jellegű *poenalis actio* volt,⁶⁰ amelynek az elkövető megbüntetése mellett célja volt a sértett vagyoni helyzetének helyreállítása is.

E két megfontolás látszik összefonódni Rossetti érvelésében is, aki szintén úgy véli, hogy az *actio arborum furtim caesarum*, illetve az *actio legis Aquiliae poenalis actióként* egyben a sértett vagyonának helyreállítását is szolgálta, vagyis jelentős „*rei persecutorius*” funkciót is betöltött. Így bár az *actio locati* és az említett büntetőkeresetek között a civiljog szerint lehetséges volt a komuláció, Gaius számára ez tisztességtelennek, a bérleti jogviszonyt jellemző *bona fides*szel ellentétesnek minősült volna, mivel az említett keresetek formailag ugyan nem irányulnak *de eadem re-re*, közös céljuk a vagyoni reparáció volt. Így Gaius a bíróra bízta, hogy gondoskodjon arról, hogy az *actio locati* (pernyertes) felpere se eltekintsen a többi kereset megindításától.⁶¹

VII. Az *actio arborum furtim caesarum*, mint a XII táblás törvényből eredő kereset?

Ha a fentiek alapján sikerült is többé-kevésbé „rendet tenni” a fakivágás kapcsán számba jöhető jogeszközök között, még mindig marad egy nyugtalanító kérdés, ami a mai napig fejtörést okoz a témával foglalkozó romanistáknak.

A források alaposabb tanulmányozása esetén ugyanis megfigyelhetjük azt az érdekes tényt, hogy több szöveghely is (Gai. D.19,2,25,5; Paul. D.47,7,11; Paul. D.47,7,1) a XII táblás törvényből eredő keresetként tesz említést az *actio arborum furtim caesarum*ról, vagy ekként utal erre a keresetre. Kérdés, hogy valóban eredetiek-e ezek a források, vagy pusztán a kompilátorok szövegmódosító tevékenységének eredménye-e mindez. S ezzel

⁶⁰ Többek szerint az *actio legis Aquiliae* már a klasszikus korban is *mixta* jellegű *actio* volt, így nem lehetett halmozva megindítani *rei persecutoria actiókkal*. De e tekintetben vannak bizonytalanságok, illetőleg ellentétes álláspontok is, annyi azonban bizonyos, hogy a posztklasszikus korban *mixta* jellegű keresetnek tekintették. [Előbbi álláspontot képviseli: MOLNÁR – JAKAB 2004, 338. p.; SIKLÓSI 2021, 1646. p.; BENEDEK FERENC – PÓKECZ KOVÁCS ATTILA: Római magánjog. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest. 2023¹⁰, 354–355. pp. óvatosabban fogalmaz: FÖLDI – HAMZA 2023, 573. p. (1821. p.).] Lásd továbbá: FIORENTINI s. a., 83. p.

⁶¹ ROSSETTI 2022, 31–32. pp., 35–36. pp.

szoros összefüggésben szintén kérdésként merül fel, hogy milyen volt a jogellenes fakivágás miatt elsődlegesen megindítható két keresetnek, az *actio de arboribus succisis*nek és az *actio arborum furtim caesarum*nak a kapcsolata.

1. Az *actio de arboribus succisis* és az *actio arborum furtim caesarum* kapcsolata

Újabban Rossetti az alábbi módon foglalja össze a két *actio* közötti kapcsolat vonatkozásában kialakult két fő elméletet:⁶²

(A) Az egyik elmélet szerint – amellyel maga Rossetti is egyetért – már a XII táblás törvény idején létezett egy *actio de arboribus succisis* nevű kereset, amely 25 *as* büntetéspénzzel szankcionálta a jogellenes (*iniuria*) fakivágást. Ehhez a későbbi időkben csatlakozott a *praetori edictum*on alapuló *actio arborum furtim caesarum* nevezetű kereset, amely három szempontból is lényegesen különbözött az előzőtől: a büntetendő cselekmény (a fa épségének bármilyen szempontból történő károsítása), a magatartás szubjektív előfeltétele (*furtim* – lopva, titokban) és a büntetés mértéke (*condemnatio in duplum commensurate*) tekintetében.⁶³

Ezen elmélet szerint a felsorolt megkülönböztető jegyek alapján a két kereset a klasszikus korban még egymás mellett létezett, s a XII táblás törvényből fakadó kereset csak fokozatosan veszítette el jelentőségét, s olvadt be a *praetori actio* alkalmazási körébe, de csak a késői időkben.⁶⁴

Ezen elmélet képviselői általában teóriájuk igazolását látják az alábbi paulusi szöveghelyben, melyben a jogtudós azt írja, hogy „*sive e lege duodecim tabularum de arboribus succisis*” lehet perelni:⁶⁵

D. 12,2,28,6

Paulus 18 ad ed.

Colonus, cum quo propter succisas forte arbores agebatur ex locato, si iuraverit se non succidisce, sive e lege duodecim tabularum de arboribus succisis sive e lege Aquilia damni iniuria sive interdicto quod vi aut clam postea convenietur, per exceptionem iurisiurandi defendi poterit.

⁶² Az elméletek bemutatását lásd: ROSSETTI 2022, 18–24. pp.

⁶³ Vö. ROSSETTI 2022, 19–22. pp.; LENEL 1927, 337–338. pp.; LEVY, ERNST: *Die Konkurrenz der Aktionen und Personen im klassischen römischen Recht*. II.1. Berlin 1922. 203–205.; FLINIAUX 1930, 225–227. pp.

⁶⁴ ROSSETTI 2022, 18–24. pp. Hasonlóan vélekedik Wlassak is, aki szerint a XII táblás törvényen alapuló *actio de arboribus succisis* még a klasszikus korban is ismert volt, azt a *honoraria actio* nem szorította teljesen ki, ugyanakkor az *Edictum Perpetuum*ba már nem került bele a formulája, aminek az lehetett az oka, hogy csak nagyon ritkán alkalmazták. Wlassak a D47,7,3-ból és a D. 12,2,28,6-ból arra következtet, hogy ezt a keresetet még Ulpianus és Paulus is ismerte. (WLASSAK, MORIZ: *Römische Prozessgesetze. Ein Beitrag zur Geschichte des Formularverfahrens. I. Abt.* Duncker & Humblot. Leipzig, 1888. 247–249. pp.)

⁶⁵ LEVY 1922, 204. p.; FLINIAUX 1930, 527. p., ROSSETTI 2022, 39–41. pp.

A fragmentumban arról van szó, hogy ha egy *colonus*, aki ellen a kivágott fák miatt a bérleti szerződés alapján pert indítottak, megesküdött, hogy nem ő vágta ki a fákat, akkor az *exceptio iurisiurandi*val akkor is védekezhet, ha a XII táblás törvény alapján a kivágott fák miatt (*de arboribus succisis*), vagy a *lex Aquilia* alapján a jogellenesen okozott károk miatt, vagy az *interdictum quod vi aut clam*mal később fellépnek vele szemben.

Mások azonban úgy vélik, hogy az „*e lege duodecim tabularum de arboribus succisis*” szavakkal Paulus nem a konkrét keresetre utal technikus értelemben, hanem pusztán általánosságban beszél a jogellenesen kivágott fák miatt a XII táblás törvény alapján megindítható keresetről.⁶⁶

(B) Visszatérve a két kereset viszonyának kérdésére, a másik elmélet képviselői szerint a klasszikus korban nem létezett egymás mellett a két *actio*, hanem pusztán egyazon keresetnek a két fejlődési fokozatáról lehetett szó. E szerint az elmélet szerint egy önálló *actio de arboribus succisis* nem létezett, hanem csupán egy decemvirális eredetű *praetori* kereset, az *actio arborum furtim caesarum*, amely ezzel az elnevezéssel később az *Edictum Perpetuum*ban szerepelt.⁶⁷

Rossetti kiemeli, hogy ez az elmélet azt feltételezi, hogy az *actio arborum furtim caesarum* már a decemvirális korban is létezett, s az elmélet képviselői tagadják az egyes szöveghelyekben a decemvirális *actió*ra utalva alkalmazott *actio de arboribus succisis* elnevezés technikus voltát.⁶⁸

Rossetti – bár maga az első elméletet tartja valószínűnek – elismeri, hogy a tény, hogy a források egyetlen esetben sem tesznek említést egyidejűként a fakivágáshoz kapcsolódó *civilis actió*ról és a *praetori* keresetről, utóbbi elmélet mellett szól. Utal továbbá arra, hogy a második elmélet megerősítené azon szöveghelyek eredetiségét, amelyek az *actio arborum furtim caesarum*ot a XII táblás törvényből származó keresetként aposztrofálják.⁶⁹

(C) Véleményem szerint azonban valahol a két elmélet között lehet az igazság. A XII táblás törvény büntetni rendelte a más fájának jogellenes (*iniuria*) történő kivágását, s 25 *as* poenával fenyegette. A formuláris eljárások kialakulásával valószínűleg megjelenhetett a *legis actió*s eljárásnak megfelelő *civilis actio*, amit a XII táblás törvény szóhasználatát követve valószínű, hogy valóban *actio de arboribus succisis*nek neveztek. A 25 *asra* menő büntetéspénz időközben azonban a pénz értékvesztése miatt már nem bírt elrettentő erővel, s – vélhetően, ahogy az *iniuria* esetében is – szükségessé vált a büntetés, s ezzel együtt a kereset megindítási feltételeinek (a bűncselekmény tényállási elemeinek) a kor igényeihez igazodó, s a fejlettebb jogérzéknek megfelelő reformja, melyet a *praetor* valószínűleg meg egy új kereset, az *actio arborum furtim caesarum* létrehozásával. (Eredetileg lehetséges, hogy pusztán eseti jelleggel, hamarosan azonban ediktálisan is.)

Ahogy az *iniuria* esetében is megtapasztalhattuk, a kezdetleges kazuisztikus tényállás(oka)t felváltotta egy a szélesebb körű, több elkövetési magatartást is felölelő tényállás, ezáltal a *praetori* kereset szélesebb körben vált alkalmazhatóvá, mint az eredeti decemvirális *actio*. S a kiszabható büntetés is nagyobb elrettentő erővel bírt. Míg az *iniuria*

⁶⁶ Vö. BERGER 1974, 619. p.; LIEBS 1972, 196. p., 211–213. pp.; DESANTI 2009, 152. p., 154. p.

⁶⁷ BERGER 1974, 614–622. pp.; LIEBS 1972, 199–200. pp.; DESANTI 2009, 149–154. pp.; KASER 1971, 160. p.

⁶⁸ Vgl. ROSSETTI 2022, 23–24. pp.; BERGER 1974, 618–622. pp.; DESANTI 2009, 152–155. pp.

⁶⁹ Vgl. ROSSETTI 2022, 23–24. pp.

esetében az eset összes körülményét figyelembe véve a bírói becslés volt az irányadó, a fa illegális kivágása esetében a tulajdonosnak a fa sértetlen megmaradásához fűződő érdekét (*interesse*) kellett alapul venni, s ennek kétszeresében marasztalni az elkövetőt. Az ily módon kiszabható büntetés mindkét esetben jelentősen meghaladhatta a XII táblás törvény szerinti 25 *ast*, s amellett, hogy erősebb „elégítelt” biztosíthatott a sértett számára, egyben nagyobb elrettentő erővel is bírhatott a potenciális elkövetők vonatkozásában.

Elméletileg nem tartom elképzelhetetlennek, hogy a XII táblás törvény alapján megadott *civilis actio* és a *praetori* kereset párhuzamosan létezett a formuláris eljárásban, de ha így is volt, valószínűtlennek tartom, hogy előbbi hozamosabb ideig fennmaradt volna. Hiszen mind annak alkalmazhatósága (sokkal szűkebb a büntetendő elkövetési magatartások köre), mind pedig a kiszabható szankció (25 *as*) tekintetében sokkal előnytelenebb volt annak megindítása a sértett számára, mint a *praetori* kereseté. Így nehezen látható be, hogy ha a két kereset közül bármelyiket választhatta a sértett, miért döntött volna a számára kedvezőtlenebb kereset mellett.

Úgy vélem, az sem indokolja különösebben az *actio de arboribus succisis* létjogosultságát a *praetori* kereset mellett, hogy előbbinél csupán az elkövetés jogellenessége volt a követelmény, míg utóbbinál annak titokban (*furtim*) történő elkövetése is feltétel volt. Utóbbi követelmény ugyanis minden bizonnyal arra utal, hogy a tulajdonos tudta nélkül, nem az ő jelenlétében cselekedett az elkövető. Mivel a jogellenes fakivágások általában nem a tulajdonos jelenlétében szoktak történni, így viszonylag nagy lehetett az átfedés a két feltétel (tényállási elem) között.⁷⁰ Bár el kell ismerni, hogy a decemvirális kereset a tulajdonos tiltakozása ellenére, erőszakkal kivágott fák esetében is megindítható volt, a *praetori actio* azonban nem, így e tekintetben valóban lehetett némi eltérés a két *actio* alkalmazási köre között.

Ugyanakkor utóbbi esetre a források tanúsága szerint a sértett rendelkezésére állt az *interdictum quod vi aut clam* is, amely kártérítésre irányulván szintén kedvezőbb eredménnyel járhatott a sértett javára, mint a pusztán 25-re menő *actio de arboribus succisis*.

Fentiek fényében úgy vélem, hogy ha létezett is egyidejűleg a két kereset formuláris *actió*ként egymás mellett, a decemvirális *actio* korán kikophatott a gyakorlatból, mivel egyszerűen nem lett volna értelme a másik kereset helyett ezt kérni a *praetortól*.

S mivel mindkét kereset lényegében ugyanazt a bűncselekményt büntette, csak utóbbi (döntően) szélesebb körben és súlyosabban, nem tartom elképzelhetetlennek, hogy a *praetori* keresetet a XII táblás törvényből származó kereset újabb (továbbfejlesztett) változatának tekintették, s így azt – közvetve – a XII táblás törvényre vezették vissza.

2. *Actio arborum furtim caesarum ex lege duodecim tabularum?*

A fentebb leírtakkal szoros összefüggésben többen többféleképpen próbáltak magyarázatot találni arra a jelenségre, hogy több szöveghely is a XII táblás törvényből eredő keresetként tesz említést az *actio arborum furtim caesarum*ról, vagy utal erre a keresetre (kifejezetten: Gai. D.19,2,25,5; utalással: Paul. D.47,7,11; Paul. D.47,7,1).

⁷⁰ Vö. BERGER 1974, 621. p.

Lenel hipotézise szerint – mellyel Pernice is egyetért – a gaiusi szövegben valószínűleg eredetileg mindkét kereset neve szerepelt, de az *actio de arboribus succis* később Iustinianus kompilátorai kitörölték az érintett fragmentumokból. Lenel ezért a következő kiegészítéssel rekonstruálná a szöveghelyet: „*ex lege duodecim tabularum (de arboribus succis et ex edicto praetoris) arborum furtim caesarum*”, a betoldást természetesen Gaiusnak és nem a *compiler*oknak tulajdonítva.⁷¹

Mások azt feltételezik, hogy a XII táblás törvényre történő utalás interpolált az adott szöveghelyekben, szerintük ez a rész nem szerepelt az eredeti szövegváltozatokban, s csak később illesztették azt – valószínűleg Iustinianus kompilátorai – az érintett forrásokba.⁷² Többen úgy vélik, hogy ez Iustinianus „archaisztische Tendenz”-ének megnyilvánulása volt, s az volt a célja, hogy a *praetori* keresetet nemesebbként tüntessék fel.⁷³

Berger számára mind a gaiusi szöveghely Lenel által javasolt rekonstrukciója, mind pedig a források interpolált volta valószínűtlennek tűnik, s szerinte az *ex lege duodecim tabularum* szavak valódisága kétségtelen az érintett forrásokban. Úgy véli, a magyarázat az lehet, hogy a két kereset nem a védelem két párhuzamos eszköze volt, hanem valójában ugyanazon kereset fejlődésének két szakaszáról van szó.⁷⁴ A jogellenes fakivágás szankcionálására szolgáló XII táblás törvényből származó keresetet egy idő után felváltotta a *praetori actio* mivel a pénzbírságok tarifájának (jelen esetben a 25 *as*) valorizációja szükségessé vált, s így alakult ki a *praetori edictum*on alapuló kereset, amely már az okozott vagyoni hátrány (*interesse* érték) kétszeresére irányult. Szerinte a klasszikus jogtudósok azért kötik az *actio arborum furtim caesarum*ot a XII táblás törvényhez, mert a kereset a XII táblás törvény által bevezetett kereset továbbfejlesztése, folytatása, s így valódi eredete a decemvirális törvényhozásban keresendő.⁷⁵

Berger elméletének jelentős részét elfogadván, meglátásom szerint is inkább arra lehet következtetni a szöveghelyekből, hogy jogtudósok a klasszikus, illetve a posztklasszikus korban a *praetori actio arborum furtim caesarum*ot a XII táblás törvényből származó keresetnek tekintették, s valószínűleg a decemvirális *actio de arboribus succis* újabb, későbbi változataként fogták fel. (Még akkor is, ha esetleg egy rövid ideig párhuzamosan is alkalmazható volt a decemvirális és a *praetori* kereset.) Hasonló lehetett a változás, mint a XII táblás törvényen alapuló, 25 *as*-ra⁷⁶ menő *actio iniuriarum* és a kor igényeihez igazodó, ediktális *actio iniuriarum aestimatoria* esetében.

⁷¹ LENEL 1889, 217. p. (245.); PERNICE, A.: *Parerga VI. VII.* Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung, Bd. 17, 1896, 167–251. pp., 215. p. Ezzel szemben foglal állást Levy. (Vö. LEVY 1922, 204. p.)

⁷² SIBER, HEINRICH: *Die Passivlegitimation bei der Rei Vindicatio als Beitrag zur Lehre von der Aktionenkonkurrenz.* A. Deichertsche Verlagsbuchhandlung Nachf. Leipzig, 1907. 175–176. pp.; öt követve PETERS, HANS: *Generelle und spezielle Aktionen.* Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung, Bd. 32, 1911. 179–307. pp., 295. p., LEVY 1922, 204. p.; lásd még FLINIAUX 1930, 547. p.

⁷³ PRINGSHEIM, FRITZ: *Die archaisztische Tendenz Justinians.* Fusi. Pavia, 1929. 568. p.; ROSSETTI 2022, 33–35. pp.

⁷⁴ Bereger szerint a XII táblás törvénynek a fakivágására vonatkozó keresete azon keresetek közé tartozik, amelyeket a *praetor* „konzervált”, vagyis a formuláris eljárás szabályainak megfelelően alkalmazott. (Vö. BERGER 1974, 617. p.)

⁷⁵ BERGER 1974, 614–622. pp.

⁷⁶ Vö. FÖLDI-HAMZA 2023, 570. p.

VIII. Egy további vitatott szöveghely, a D.47,7,2

Nem csupán a korábban részletesen bemutatott Gai. D.19,2,25,5 adott számos vitára okot az utókornak, hanem a teljesség kedvéért említést kell tennünk egy másik, szintén Gaiustól származó *fragmentum*-ról, a D.47,7,2-ről is, amelynek értelmezése szintén vitatott a szakirodalomban:

D.47,7,2

Gaius I ad l. XII Tab.

Sciendum est autem eos, qui arbores et maxime vites ceciderint, etiam tamquam latrones puniri.

Gaius a XII táblás törvényhez írt kommentárjából származó szöveghelyben azt írja, hogy tudnunk kell, hogy azokat, aki fákat, különösen szőlőtőkét vágunk ki, latrokként büntetik.⁷⁷

Zamora Manzano összehasonlítván ezt a szöveghelyet a XII táblás törvény szövegével, úgy gondolja, hogy míg a XII táblás törvény alapján alapesetben 25 *as* bírságot kellett fizetni minden egyes kivágott fa után, addig szerinte a Gaiustól származó *fragmentum* az erdő szisztematikus kivágása esetére vonatkozott. S míg az egyszeri fakivágásért 25 *as* volt a *poena*, addig az erdő szisztematikus pusztításáért ugyanaz volt a büntetés, mint a latrok esetében, vagyis halálbüntetés.⁷⁸

Fiorentini azonban nem ért Zamora Manzanoval egyet. Szerinte Zamora Manzano elmélete azért hibás, mert azt feltételezi, hogy a két szabály egyidejű, s a különbség a bűncselekmények elkövetésében rejlik (hogy egyszeri vagy szisztematikus volt-e a fakivágás). Fiorentini viszont úgy véli, hogy Gaius a császárkor egyik újításáról számol be, mi szerint, akik fákat, különösen szőlőtőkét vágottak ki, azokat latrokként büntették, vagyis *extra ordinem*, az *ordo iudiciorum*on kívül, adminisztratív módon kiszabott büntetéssel.⁷⁹

IX. A lehetséges elkövetési tárgyak, avagy mely növények esetében lehetett alkalmazni a fenti jogeszközöket?

Miután megvizsgáltuk a rendelkezésre álló jogeszközöket, valamint ezek egymáshoz való viszonyát, röviden érdemes arra is kitérni, hogy mely növények kivágása esetén lehetett alkalmazni ezeket.

Ulpianus az alábbi szöveghelyben kifejti, hogy e keresetek vonatkozásában mit is értettek pontosan a fa fogalma alatt.

⁷⁷ Vö. RUIZ PINO 2021, 694. p.

⁷⁸ ZAMORA MANZANO, JOSÉ LUIS: *Precedentes romanos sobre el Derecho Ambiental. La contaminación de aguas, canalización de las aguas fecales y la tala ilícita forestal*. Edisofer, Madrid, 2003. 71–72. pp.; FIORENTINI 2007, 329. p.; FIORENTINI s. a., 80–81. pp.

⁷⁹ FIORENTINI 2007, 329. p.; FIORENTINI s. a., 80–81. pp. Lásd még SÁRY 2021, 131. p.

D.47,7,3pr.-8

Ulpianus 42 ad Sab.

(pr.) Vitem arboris appellatione contineri plerique veterum existimaverunt.

(1) Ederae quoque et harundines arbores non male dicentur.

(2) Idem de salicteto dicendum est.

(3) Sed si quis saligneas virgas instituendi salicti causa defixerit haeque, antequam radices coegerint, succidantur aut evellantur, recte pomponius scripsit non posse agi de arboribus succisis, cum nulla arbor proprie dicatur, quae radicem non conceperit.

(4) Quod si quis ex seminario, id est stirpitus arborem transtulerit, eam, quamvis nondum comprehenderit terram, arborem tamen videri Pomponius libro nono decimo ad Sabinum probat.

(5) Ideo ea quoque arbor esse videtur, cuius radices desinent vivere.

(5a) Radix autem arboris non videtur arboris appellatione contineri, quamvis adhuc terra contineatur: quam sententiam Labeo quoque probat.

(6) Labeo etiam eam arborem recte dici putat, quae subversa a radicibus etiamnunc reponi potest, aut quae ita translata est, ut poni possit.

(7) Stirpes oleae arbores esse magis est, sive iam egerunt radices sive nondum.

(8) Omnium igitur harum arborum, quas enumeravimus, nomine agi poterit.

Ulpianus arról számol be, hogy azt, hogy a szőlőtőkék a fa fogalma alá tartoznak, a régiek közül a legtöbben feltételezték. Nem tévesen a borostyánt és a nádat is a fák fogalma alá sorolták. Ugyanez érvényes a fűzfákra is. Ha viszont valaki fiatal fűzfaágakat szűrt a földre, hogy fűzfát telepítsen, akkor Pomponius helyesen mondja, hogy ha ezeket levágják vagy kitépik mielőtt gyökeret eresztettek volna, nem lehet a kivágott fák miatt perelni, mert helyesen nem lehet azokat fának nevezni, amelyek még nem gyökeresedtek meg. Ha azonban valaki egy faiskolából egy fát gyökerestől kiemelt, akkor az, még ha a talajt nem is ragadta meg, mégis fának tekintendő, ahogy Pomponius a Sabinus-kommentárjának 19. könyvében mondja. Ezért az a fa, amelyiknek a gyökere elhalt, ha még a talajban áll, még fának tekintendő, s ezt az álláspontot képviseli Labeo is. Labeo úgy véli, hogy azokat a fákat is olyannak lehet nevezni, amelyeket gyökerestől kitépve még újra lehet telepíteni, vagy amelyeket olyan módon vittek el, hogy újra lehet telepíteni őket. Az olajfatörzseket fának kell tekinteni, akár gyökeret eresztettek már, akár még nem. Tehát valamennyi korábban felsorolt fa miatt lehet perelni Ulpianus szerint.

Gaius ugyanakkor azt írja a XII táblás törvényhez írt kommentárjában, a D.47,7,4-ben, hogy abban természetesen nem lehet kételkedni, hogy ha egy fa még annyira zsenge, hogy inkább fűszálra hasonlít, akkor nem sorolható a fák közé.

D.47,7,4

Gaius libro ad l. XII tab.

Certe non dubitatur, si adhuc adeo tenerum sit, ut herbae loco sit, non debere arboris numero haberi.

Zamora Manzano úgy gondolja, hogy az utóbbi esetben a jogtudós egy olyan növénykategóriáról ír, amelyet kizárnak a fák fogalmából, mert esetében hiányzik a fás szerkezet. Fiorentini szerint azonban a Gaiustól származó fragmentum sokkal inkább arra az esetre

vonatkozik, amikor a fát még csak éppen hogy elültették, s az állapota még inkább a fűre emlékeztet, s ezért a növény még nem nevezhető fának. Fiorentini szerint a növény védelmének fő célja elsősorban gazdasági jellegű, s mivel egy ilyen fiatal fa, amely még fű-szerű állapotban van, egy kifejlett növényvel ellentétben még nem nyújthat gazdasági hasznót.⁸⁰

Érdekes azonban, hogy Ulpianus az olajfák esetében pontosan fordítva állapította meg a kereset alkalmazhatóságát: az olajfákat, még ha nagyon zsenge állapotban is voltak, s nem eresztettek gyökeret, akkor is fának kellett tekinteni. Ennek magyarázata minden bizonnyal az olajfák kiemelt gazdasági jelentőségében rejlett.⁸¹

X. A jogi védelem célja

Végezetül felmerülhet a kérdés, hogy vajon a fák védelmére szolgáló fenti jogeszközöknek célja lehetett-e már a mai értelemben felfogott környezetvédelem, vagy az erdei örökség védelme?

A modern irodalomban Zamora Manzano ugyanis e törekvések csíráját látja ezen jogeszközökben. Fiorentini azonban – Zamora Manzanoval szemben – úgy véli, hogy a forrásokban említett jogeszközök alapvetően nem az erdei örökség védelmére irányultak, így nem környezetvédelmi indíttatásból születtek, hanem elsődlegesen a fák tulajdonosainak gazdasági érdekeit óvták.⁸²

Ezt a feltételezést támasztja alá Fiorentini szerint az is, hogy a fák kivágását abban az esetben nem büntették, ha az nem lopva, hanem a tulajdonos tudtával történt. Így ha a tulajdonos tudott a fakivágás szándékáról, s abba beleegyezett vagy nem tiltakozott el-lene, az jogszerű volt.⁸³

Meglátásom szerint – alapvetően Fiorentinivel egyetértve – megállapítható, hogy a XII táblás törvény idejében, valamint a későbbi korszakokban is, a háztáji kertben (*hortus*) található gyümölcsfák, olajfák, valamint a szőlő és a római villákhoz tartozó erdős területek (*silva*) nagy gazdasági jelentőséggel bírtak a telektulajdonosok számára. Így e fák engedély nélküli kivágásának büntetése is elsődlegesen a tulajdonosok (vagy adott esetben a haszonélvezők) gazdasági érdekeinek védelmét szolgálta, nem pedig a környezet védelmét. A fák (említett jogeszközökkel történő) védelme azonban minden bizonnyal közvetve (nem elsődleges célként) pozitív hatással volt a környezetre is, vagyis – Renata Fischer szóhasználatával élve – e vonatkozásban egyfajta pozitív „Reflexwirkung” érvényesülhetett.⁸⁴

⁸⁰ ZAMORA MANZANO 2003, 69–85. pp.; FIORENTINI 2007, 329. p.

⁸¹ FIORENTINI 2007, 330. p.

⁸² FIORENTINI 2007, 329–332. pp.

⁸³ FIORENTINI 2007, 332. p.

⁸⁴ FISCHER 1996, I. p., 104. p., 155–156. pp.

XI. Összefoglalás

Összefoglalásként megállapítható, hogy már a kezdeti időktől fogva több kereset is védte a telektulajdonosokat a fák jogtalan kivágásával szemben. A más fájának jogellenes kivágását a rómaiak *delictum*nak tekintették, és ennek megfelelően döntően *poenalis actió*k álltak az elkövetőkkel szemben rendelkezésre, melyek egy része speciálisan a jogellenes fakivágás szankcionálására lett kialakítva, más részük alapvetően a dologrongálás vagy a lopás esetén megindítható kereset volt.

A keresetek elsődleges célja a fák tulajdonosa gazdasági érdekeinek védelme volt, ami idővel a szankciókban is visszatükröződött, ugyanakkor mindez közvetve a környezet védelmére is pozitív hatással lehetett.

EMESE ÚJVÁRI

RÖMISCHE RECHTSNORMEN FÜR DEN SCHUTZ VON BÄUMEN
IN PRIVATEIGENTUM

(Zusammenfassung)

Im römischen Recht fanden sich schon im Zwölftafelgesetz Bestimmungen zum Schutz von Bäumen in Privateigentum. Der Grund dafür war sicherlich die Tatsache, dass die Bäume von Anfang an eine große wirtschaftliche Bedeutung hatten. Auch in den späteren Epochen lassen die Quellen eine Reihe von Rechtsinstrumenten erkennen, die dem Eigentümer im Falle eines rechtswidrigen Holzeinschlags zur Verfügung standen. Die genauen Bedingungen ihrer Anwendung, ihre Natur und ihr Verhältnis zueinander werfen jedoch eine Reihe von Detailfragen auf, die vor allem aufgrund der nicht eindeutigen Formulierung der einschlägigen Quellen bis heute umstritten sind. Der vorliegende Aufsatz wird versuchen, die Rechtsinstrumente, die bei rechtswidrigem Fällen von Bäumen in Privatbesitz anwendbar sind, darzustellen und gleichzeitig die diesbezüglichen kontroversen Fragen, sowie die wichtigsten Theorien dazu zu skizzieren.

Außerdem wird kurz auf die Frage eingegangen, ob diese Instrumente neben dem Schutz wirtschaftlicher Interessen auch einen umweltschützenden Zweck oder Effekt hatten.